

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-484-9-5>

Filipovych Myroslava, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Professor Honoris Causa, Baltic Research Institute of Transformation Economic Area Problems, Riga, Republic of Latvia, filmira@ukr.net

orcid.org/0000-0002-3220-6746

Web of Science ResearcherID: GPW-7877-2022

Kushpetiuk Olena, PhD in History, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Information, Library and Archival Affairs, Separate Structural Subdivision "Lutsk Institute of Human Development of Higher Education Institution "Open International University of Human Development "Ukraine", 45–17 Potebni St., Lutsk, Volyn region, Ukraine, postal code 112233, olenakushpetiuk@i.ua

orcid.org/0000-0001-5945-2288

Філіпович Мирослава, кандидат історичних наук, доцент, почесний професор, Інститут проблем трансформації економічного простору, Рига, Латвійська Республіка, filmira@ukr.net

orcid.org/0000-0002-3220-6746

Web of Science ResearcherID: GPW-7877-2022

Кушпетюк Олена, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи, Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» Луцький інститут розвитку людини, вул. Потебні, 45–17, Луцьк, Волинська область, Україна, індекс 112233, olenakushpetiuk@i.ua

orcid.org/0000-0001-5945-2288

TRAINING OF SCIENTIFIC PERSONNEL IN UKRAINE: NEEDS AND REALITY

ПІДГОТОВКА НАУКОВИХ КАДРІВ УКРАЇНИ: ПОТРЕБИ І РЕАЛЬНІСТЬ

Abstract. The paper draws attention to such an aspect as the development of science in modern Ukraine since the proclamation of

independence. The change in the foundations of the state gradually leads to a change in the educational and scientific spheres. In the 90s of the twentieth century, against the backdrop of a total economic crisis, Ukrainian science set itself the task not only to preserve its potential, but also to move away from the system that was formed by the Soviet scientific school with its communist methodology and state control in the process of conducting research.

Since the new millennium, scientists have faced new challenges – integration into the global scientific community. Thanks to the activities of various foundations, in particular the Renaissance Foundation and the provision of grants, Ukrainian science is being repurposed for the needs of the Euro-Atlantic society.

The reform of the system of training of highly qualified personnel on the model of the third cycle of higher education of the single European space, the introduction of postgraduate studies of a new type provides for a rethinking of the principles of postgraduate training. One of the most important among them is the principle of "preparation by research", which is based on the integration processes of science and education, interdisciplinary research, and the interaction of fundamental and applied areas of research.

The full-scale invasion also led to a change in the educational and scientific paradigm – against the backdrop of the global crisis in the educational and scientific spheres, Ukrainian society faced challenges related to the war. Military expansion has led to a rethinking of certain management approaches, motivated by the outflow of scientific potential, young people, and the emotional burnout of already established scientists. All these problems force us to change the strategic directions for the development of the scientific sphere, which were outlined in peacetime.

Key words: transformation, education, science, management, Ukraine.

Анотація. У роботі звернута увага такий аспект як розвиток науки у сучасній Україні з часів проголошення незалежності. Зміна державницьких устоїв поступово призводить і до зміни освітньої та наукової сфери. У 90-ті роки ХХ століття українська наука ставила своїм завданням на фоні тотальної економічної кризи не лише зберегти свій потенціал, але й відійти від системи, яка була сформована радянської науковою школою з її комуністичної методологією та державним контролем у процесі проведення досліджень.

Розпочинаючи з нового тисячоліття перед науковцями постали нові виклики – інтегрування у світову наукову спільноту. Завдяки діяльності різного роду фондів, зокрема фонду «Відродження» та надання грантів – українська наука перепрофільовується на потреби євро-атлантичного соціуму.

Реформування системи підготовки кадрів вищої кваліфікації за зразком третього циклу вищої освіти єдиного європейського простору, запровадження аспірантури нового типу передбачає переосмислення принципів підготовки аспірантів. Одним із найважливіших серед них є принцип «підготовки шляхом дослідження», в основі якого лежать інтеграційні процеси науки і освіти, проведення міждисциплінарних наукових досліджень, взаємодія фундаментальних і прикладних напрямів дослідження.

Повномасштабне вторгнення призвело і до зміни освітньо-наукової парадигми – на фоні загально світової кризи освітньої і наукової сфери, перед українським суспільством постали виклики пов'язані з війною. Військова експансія зумовила переосмислення певних управлінських підходів обумовлених відтоком наукового потенціалу, молоді та емоційним вигоранням вже сформованих науковців. Всі ці проблеми змушують змінювати стратегічні напрями щодо розвитку наукової сфери які були окреслені у мирний час.

Ключові слова: трансформація, освіта, наука, управління, Україна.

Вступ. Перед українськими дослідниками відкриваються нові можливості проведення своїх наукових досліджень, ознайомлення з науковими здобутками своїх закордонних колег, а також участь у спільних наукових заходах. Активна співпраця розвинулась перш за все з вченими Польщі, Литви, Німеччини, Канади, США. Останні десятиріччя до повномасштабного вторгнення розвиток науки в Україні характеризуються наступними тезами – «на фоні відносно стабільної уваги держави до розвитку таких прикладних галузей, як аерокосмічні технології, прикладна математика, енергетика, університетська базова наука і освіта залишилися на низькому рівні, страждаючи від недоліків радянської системи»¹, поряд з цією тезою неодмінно була інша – «тим не менш, станом на червень 2016 Україна зберігає потужний інтелектуальний потенціал, який здатний до генерації наукових ідей світового рівня, має сильні наукові школи

¹ Gorobets, Alexander (2011). Modernize Ukraine's university system. Nature 473 (7346):154–154. ISSN 0028-0836. doi:10.1038/473154c

з математики, інформатики, фізики, хімії, медицини, ядерної фізики, радіоелектроніки, біотехнології, розробки нових матеріалів, інформаційних технологій, засобів зв'язку та телекомунікацій»². При тому, гальмівні чинники розвитку науки в Україні зберігаються десятиліттями. Ключовим з яких є незадовільний рівень фінансування, а від цього походять всі інші негативні фактори, адже «наукоємність ВВП стрімко зменшується – з 0,70% у 2013 році до критичних 0,43% у 2019 році. Відповідно до статистики, частка обсягу витрат на дослідження у ВВП країн ЄС у середньому становила 2,13%»³, при тому слід враховувати, що найбільша частка фінансування науки йде від держави. Саме через недофінансування наукової сфери низький рівень наукових досліджень які не мають належної матеріально-технічної бази.

Не менш вагомим чинником є питання кадрового потенціалу. З регулярною періодичністю українські науковці піднімають цю проблему, ще у 2018 році О.Попович зазначав, що «для відновлення чисельності дослідників в Україні до рівня, середнього значення для країн ЄС, потрібно не одне десятиліття»⁴. Сьогодні загальновідомим є той факт, що показник чисельності дослідників в країні на 1 мільйон населення є критерієм оцінки здатності країни до інноваційного розвитку, розвитку інвестицій та експорту. Українські ж довоєнні реалії були такими, що цей показник був «втричі нижчий від середнього в ЄС, удвічі нижчого, ніж у Росії та у півтора раза, ніж у Білорусі»⁵. І за прогнозами науковців у 2018 році, при сприятливих умовах Україна могла наблизитися лише у 2032 році до ЄС періоду 2013 року. З метою недопущення колапсу української науки у 2021 році до керівництва країною звернулася ініціативна група «Першого грудня» до якої входять чільні українські інтелектуали: Олександра Гнатюк, Володимир

² Матеріали МОН України до слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти з питання «Законодавче забезпечення розвитку Національної інноваційної системи: стан та шляхи вирішення», червень 2016

³ Проблеми в науковій сфері та шляхи їх розв'язання. <https://op.ua/news/osvita-v-ukraini/problemi-v-naukoviy-sferi-ta-shlyahi-yih-rozv-yazannya>

⁴ Попович О. Бути чи не бути українській науці. <https://commons.com.ua/uk/buti-chi-ne-buti-ukrayinskij-nauci/?fbclid=IwAR0XMPn5rPl12GMDfsvUZXT4lhBqJ1d1ikSCZpoQ0JKm1mA5dpKZpC1oE>

⁵ Попович О. Бути чи не бути українській науці. <https://commons.com.ua/uk/buti-chi-ne-buti-ukrayinskij-nauci/?fbclid=IwAR0XMPn5rPl12GMDfsvUZXT4lhBqJ1d1ikSCZpoQ0JKm1mA5dpKZpC1oE>

Єрмоленко, Євген Захаров, Йосип Зісельс, Ігор Козловський, Мирослав Маринович, Ігор Юхновський, Ярослав Яцків⁶.

Окрім зазначених вище негативних факторів, а саме недофінансування та втрати наукових кадрів, не менш важливим чинником є ефективність/неефективність управлінських рішень⁷. Якщо здійснити аналіз рішень у сфері науки, складається враження, що на відміну від керівництва ЄС, яке ставить перед собою завдання збільшення кількості дослідників на кілька мільйонів, українське керівництво провадить реформи щодо зменшення їх чисельності. У січні 2021 року міністр МОН України заявив, що «з кожним роком спостерігається негативна динаміка зменшення кількості організацій, які займаються науково-технічною діяльністю, відповідно скорочується кількість наукових працівників»⁸. Ситуація склалась так, що впродовж останніх мирних років рівень підтримки науки не зріс, а у майже два воєнних роки зазнав непоправних втрат як у людських ресурсах, так і матеріальних.

Останні заяви про скорочення фінансування освітньо-наукових закладів, чисельності викладачів, відсутність загально визнаних критеріїв оцінки результатів діяльності наукових співробітників, недосконалість нормативно-правових та організаційних чинників її функціонування, великий обсяг навчально-педагогічного навантаження викладачів вищих навчальних закладів, яке практично не залишає часу на наукову роботу, низький рівень оплати праці, слабка взаємодія спільної науково-дослідної діяльності промислового сектору та університетів⁹, суворе регламентація наукової сфери та сфери підготовки наукових кадрів призводить до пошуку шляхів виживання науковців поза офіційною трудовою сферою¹⁰ та ставить питання чи відбувся насправді перехід від

⁶ Не допустити колапсу української науки. Звернення Ініціативної групи «Першого грудня» 29.03.2021 <http://1-12.org.ua/2021/03/29/4232>

⁷ Філіпович М. Наука та наукова сфера у сучасній Україні. European integration of Ukrainian education and science: problems and challenges (October 26–29, 2023). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. 48 p. P. 43

⁸ Проблеми в науковій сфері та шляхи їх розв'язання. <https://op.ua/news/osvita-v-ukraini/problemi-v-naukoviy-sferi-ta-shlyahi-yih-rozv-yazannya>

⁹ Тридцять років Незалежності України: соціально-економічні підсумки та стратегічні візії майбутнього : аналіз. доп. / [Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилук, О. О. Коломієць та ін.] ; (за наук. ред. д-ра екон. наук. Я. А. Жаліла). Київ : НІСД, 2021. 324 с. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-01/analit_dop_30rokiv.pdf с. 25.

¹⁰ Тридцять років Незалежності України: соціально-економічні підсумки та стратегічні візії майбутнього : аналіз. доп. / [Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилук, О. О. Коломієць та ін.] ; (за наук. ред. д-ра екон. наук. Я. А. Жаліла). Київ : НІСД, 2021. 324 с. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-01/analit_dop_30rokiv.pdf с.159.

командно-адміністративної моделі управління науковою сферою до відповідального управління. Така ситуація призвела до знецінення престижності наукової професії.

Не менш актуальним є питання щодо термінологічного підходу – що розвивасмо наукову чи дослідницьку діяльність. Адже різниця між науковою та дослідницькою діяльністю полягає в тому, що «наукова діяльність» включає систематичне дослідження явищ та використання емпіричних доказів для підтвердження або спростування гіпотези, тоді як «дослідницька діяльність» може включати суб'єктивні думки та особисті переконання. Також існують різні форми досліджень: наукові, гуманітарні, художні, економічні, соціальні, бізнес-дослідження, практичні дослідження, життєві, технологічні тощо¹¹.

Тенденція щодо введення нової термінології в науковій сфері спостерігається у сучасному світі. І саме відсутність такого розуміння відмінностей між «вченим» чи «науковцем» та «дослідником» призводить до певного протистояння серед їх представників в українському контенті. У той час як у європейському науковому світі вже усвідомили, що ці два поняття є не синонімами, і «вчений» це та особа яка займається фундаментальною/теоретичною і має ширшу сферу застосування, у той же час «дослідник» займається прикладною сферою та має більш вууже проте практичне застосування¹².

При тому слід звернути увагу на той факт, що останнє десятиліття з понятійно-термінологічного обігу в Україні відбувається витіснення терміну «наука», «науковий ступінь», «наукова робота», або заміна на «освітньо-науковий», «третій рівень освіти», «здобувач». Яскравим прикладом є склад Ради проректорів з наукової роботи, яка є постійно діючим дорадчим органом Міністерства освіти і науки України. І хоча у Положенні зазначено, що до складу Ради входять проректори з наукової роботи ВНЗ та директори наукових установ, що підпорядковуються Міністерству освіти і науки України¹³, однак зі 128 осіб, членів Ради лише 61

¹¹ Згенеровано штучним інтелектом. What Is The Difference Between Scientific And Non Scientific Research. <https://relationshipbetween.com/what-is-the-difference..>

¹² Чим «вчений-дослідник» відрізняється від «вченого»? https://english.stackexchange.com/questions/161412/how-does-a-research-scientist-differ-from-a-scientist?fbclid=IwAR3xyzkhE7nLrB8ZMpC0om91ESiOCCSMuOQ6la6wcepvliFVBIV_s48yTts

¹³ Про затвердження Положення про раду проректорів з наукової роботи. Наказ МОН України No 700 від 25.05.2019 <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-radu-prorektoriv-z-naukovoyi-roboti-700>

(менше половини) проректор виключно з наукової роботи¹⁴, у решти наукова діяльність входить в обов'язки як один із елементів, що у свою чергу свідчить про знецінення, або відсунення її на другорядні периферійні ролі.

Українські дослідники також б'ють на сполох щодо ментального здоров'я українських наукових та науково-педагогічних працівників. Зокрема, командою науковців Бердянського державного педагогічного університету констатуються невтішні тенденції динаміки тривожності, соціальної ізоляції і вигорання українських викладачів, що може призвести до втрати інтелектуального потенціалу нації¹⁵. На думку науковців неналежна оплата праці, нестабільність соціального забезпечення, підвищена професійна активність, недостатня державна підтримка, занепокоєння, постійний стрес та турбота про свою країну, місто та університет були поширеними факторами, що сприяли вигоранню серед усіх груп населення¹⁶.

Суголосними висновкам науковців є і думки Юлії Безвершенко, яка входила до списку ТОП-20 українських жінок в STEM за 2018–2019 роки, що визначає Центр «Розвитку Корпоративної Соціальної Відповідальності, а нині українська експертка з наукової політики при Національній академії наук США, яка у своєму інтерв'ю зазначила, що «з одного боку, є «універсальна» сітка проблем: недостатнє фінансування науки з БОКУ ДЕРЖАВИ та неоптимальний дизайн інструментів підтримки, брак економічної стратегії країни. Проте найголовніше – немає зрозумілої траєкторії для людей, які отримують наукову освіту та здобувають ступінь. Те, що є, не можна назвати кар'єрною траєкторією... Крім того, незадовільний стан інфраструктури, академічна недоброчесність, брак комунікації – це все проблемне»¹⁷.

Засновник компанії СТО Око Camera Євген Сиваченко, теж зазначив, що «нині треба працювати з вченими, переймати їхній досвід. Значна частина з них – уже літні люди. Майже всім науковцям, з якими ми працюємо, за 60 років. А подекуди й за 70.

¹⁴ Про внесення змін до складу Ради проректорів з наукової роботи. Наказ МОН України No 659 від 01.06.2023 <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/2023/06/01/Nakaz.MON-659.vid.01.06.2023.pdf>

¹⁵ Сичікова Я. Ментальне здоров'я.

¹⁶ Tsybuliak, N., Lopatina, H., Shevchenko, L., Popova, A., & Suchikova, Y. (2024). Burnout and Migration of Ukrainian University Academic Staff During the War. Sage Open, 14(3).

¹⁷ Єдине, що нас врятувало – це IT: вчена та громадська діячка змінює науковий ландшафт України. <https://vikna.tv/istorii/rozpovidi/yuliya-bezvershenko-intervyu-pro-naukovu-karyeru-v-ukrayini/>

Існує вікно можливостей, щоб перейняти їхній досвід, і воно дуже обмежене...Робота з наукою, науковцями – ресурсомісткий процес, який вимагає високого рівня підготовки від наших співробітників... Саме тому кожен айтівець має піти до науковця, щоб хоча б розібратися, як вмикається його «секретне обладнання». Далі можна буде шукати кооперації з виробниками дронів, щоб їм це продати. Звісно ж, разом із собою. На зароблені гроші можна вже й аспірантів з університетів залучити: їх там зараз багато, бо є бронювання»¹⁸.

Чим ці фрази цікаві – не лише змістом, а тим, що про це говорили молоді люди, які чогось досягли у своєму житті, отримали українську освіту та не є представниками класичної академічної спільноти і свідчать про усвідомлення суспільства статусу українського науковця.

Окрім того, війна значно впливає на науковців, а тому постає нагальна потреба у проведенні досліджень щодо впливу війни на вигорання академічного персоналу, а також розробки та впровадження відповідних стратегій підтримки та заходів. Вигорання може мати негативний вплив на продуктивність та психічне здоров'я академічного персоналу, що в кінцевому підсумку впливає на якість освіти, що надається студентам¹⁹. Зокрема, зазначаючи, що «тривожна тенденція рівня вигорання, виявлена серед українських академічних працівників, підкреслює необхідність швидких дій як на національному, так і на інституційному рівнях для покращення психічного здоров'я академічного персоналу. Це критично важливо для збереження людського капіталу у сфері вищої освіти під час війни та для повоєнного відновлення»²⁰.

Забезпечення наукового кадрового ресурсу викликає у багатьох занепокоєння. Так, науковці Херсонського державного університету здійснили дослідження балансу між поколіннями науково-педагогічних працівників і результативністю їхньої діяльності та прийшли до висновку, що найбільш продуктивними та найбільша частка серед викладачів становлення науковці віком п'ятдесяти років.

¹⁸ «Кожен айтівець мусить взяти шефство над одним науковцем». СТО Око Camera про науку, конкуренцію з Китаєм і роботу для IT-фахівців. <https://dou.ua/lenta/interviews/oko-camera-sto-interview/>

¹⁹ Tsybuliak, N., Suchikova, Y., Shevchenko, L., Popova, A., Kovachev, S., & Hurenko, O. (2023). Burnout dynamic among Ukrainian academic staff during the war. *Scientific Reports*, 13(1).

²⁰ Tsybuliak, N., Suchikova, Y., Shevchenko, L., Popova, A., Kovachev, S., & Hurenko, O. (2023). Burnout dynamic among Ukrainian academic staff during the war. *Scientific Reports*, 13(1).

Сьогодні ми зустрічаємо певну трансформацію підходів управління та усвідомлення значення української освіти та науки у середовищі вищого керівництва, так міністр освіти і науки у своєму інтерв'ю зазначив «що західна освіта частково міфологізована, а ті виші, до яких їдуть здобувати освіту українські учні, не кращі за українські регіональні заклади вищої освіти»²¹. Згодом цю думку підтримав і заступник міністра, прокоментувавши статтю Девіда Бетгерфілда «Занепад і падіння: як університетська освіта інфантилізувалася»²² «якщо таке у (моїй альма матер) Кембриджі, то не все так погано в українській вищій освіті. Точніше, якраз в топових наших університетах борються із схожими негативними тенденціями. І здається, успішніше ніж в британському містечку з 31 коледжами, об'єднаними в єдиний університет»²³.

Тому, логічним постає питання, чому ми беремо вже системи управління наукою та освітою іноземних держав, при тому не враховуємо два ключових моменти 1) не адаптуємо їх 2) не враховуємо їхніх помилок? Адже, цілком логічним було, як би, ми, враховуючи всі позитивні досягнення інших інтегрували їх у свою,

²¹ Лісовий: Ми спостерігаємо за тим, як багато 10-11-класників, особливо хлопчиків, виїжджають за кордон. <https://interfax.com.ua/news/general/1019910.html>

²² Butterfield David. Decline and fall: how university education became infantilised. https://www.spectator.co.uk/article/decline-and-fall-how-university-education-became-infantilised/?fbclid=IwY2xjawGMb_ZleHRuA2FibQIxMAABHf7brWWDe_eTvDxppqz_235VIMk29fRbF1spUfPs2a7NiAjNb4PDZL2gMQ_aem_TMUSciYoawmL-GKNk0y14w

²³ Винницький Михайло. <https://www.facebook.com/mychailo.wynnyckyj>

національну систему, яка вже склалася, або запропонували власний алгоритм побудови національної системи освіти та науки. Адже доки ми будемо запозичати і інтегрувати, а не вчитися, враховувати і пропонувати своє, доти ми будемо пасти задніх і вічно доганяти/відставати.

При тому слід пам'ятати і про світову кризу у системі освіти та науки, адже більшість провідних університетів світу, яких нам ставлять у приклад, вже давно зрозуміли, що вони не є еліта – як це було століттями, а мас-продукт, і наріжним каменем для них стає – менеджмент. Тобто, університети – тепер це проста фабрика надання знань, а не ручна і унікальна мануфактура. Роль університетів, чи якби ми їх не називали, сьогодні має зводитися не до елітності отримання знань, які можна приточувати до будь-чого протягом життя певного індивіда, а до передачі новітніх технологій, які дозволять швидко асимілюватися здобувачу освітніх послуг на ринку праці.

Український вчений, політолог, журналіст, доктор технічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України М. Сенченко у своїй праці також зупиняється на питаннях контроль, фальсифікації та інквізиції у сфері науки, зазначаючи при тому, що «організаційна війна МОН України з наукою призвела до ситуації, коли вчені змагаються між собою не в генеруванні і реалізації нових ідей, у створенні нових технологій і у вирішенні інших проблем науки, а у кількості написаних і зареєстрованих статей у наукометричних базах..., що призводить до формування «ери смітєвої» науки»²⁴.

Також, попри намагання адміністративно-управлінськими заходами поглибити співпрацю бізнесу за освітньо-науковими закладами, через залучення зацікавлених сторін, випускників до освітнього процесу, введення дуальної системи навчання, продукування «дорожніх карт» тощо, однак інтенсивності розвитку співпраці так і не спостерігається. Фінансові можливості підтримки науковців вітчизняним бізнесом є мізерні, як і комерціалізація наукових досліджень. Таку ситуацію можна пояснити як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами, а саме – відсутністю вітчизняної культури співпраці бізнесу та науки і зацікавленості держави у наданні реальних стимулів задля інвестування.

²⁴ Сенченко М. Контроль і фальсифікація науки. Інквізиція вчених. Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. 226 с.

Таким чином, сьогодні в Україні спостерігається на фоні розгалуженої інфраструктури нерозвиненість національної інноваційної системи, відсутність стратегії розвитку наукової галузі, безсистемне і неефективне використання коштів та можемо констатувати, що внаслідок адміністративно-управлінських дій/бездіяльності та через повномасштабне вторгнення українська наука дійшла до «точки неповернення».

1. Особливості підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів у 2024 р.

Українська освіта та наука, як і все суспільство України вже третій рік перебуває у стані фактичної неоголошеної війни з росією. Тому з'ясуємо, що таке воєнний стан в освіті і його конституційні засади. Згідно Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»²⁵ від 24.02.2022 р., і який регулярно проголошується, в державі і по нині діє воєнний стан.

Введення воєнного стану передбачає згідно ст. 1, що: можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями Конституції України, зокрема ст. 53 – Кожен має право на освіту.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах;

розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання;

надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства²⁶.

Постає питання – обмеження стосуються якої частини:

²⁵ Закон України «Про введення воєнного стану». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

²⁶ Конституція України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%B7%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%BD#w1_2

доступності кожному освіті чи безоплатної,
розвитку...
надання державних...

Таким чином не введено заборони на обмеження права на освіту здобувати у приватній установі за приватні кошти. А, що насправді здійснює МОН України?

Більше того, п.3. ст. 54 Конституції України передбачає, що: Держава сприяє розвиткові науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством²⁷.

Відповідно до п.5. ст. 6 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» дано вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Згідно ст. 8 даного акту визначено 25 видів заходів правового режиму воєнного стану, і жоден з них не обмежує право на освіту²⁸.

Окрім того, згідно ст. 1 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» в редакції від 27.02.2024 р. гласить, що «Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в **окремих її місцевостях** у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання **відповідним органам державної влади**, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, *необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності*, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Постає досить спірне питання чи відноситься згадуване міністерство до «відповідних органів державної влади».

Проаналізувавши діяльність управлінських структур у системі підготовки наукових кадрів у 2024 р. звертає на себе ряд особливостей, а саме: у січні, мотивуючи це необхідністю воєнного

²⁷ Конституція України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%B7%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%BD#w1_2

²⁸ Закон України «Про правовий режим воєнного стану». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

стану МОН України листом скасовує можливості на весняного набору за кошти фізичних та юридичних осіб. Наступний етапом було введення єдиного вступного іспиту для осіб які планували вступ до аспірантури. Введення єдиного вступного іспиту призвело до безпрецедентної зміни правил прийому в аспірантуру вже у ході самої вступної компанії, що порушувала принципи права та конституційні засади, а саме, що норми зворотної сили не мають, те не можуть погіршувати стан осіб – згідно ст. 58 Конституції України «Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи»²⁹

ІНФОРМАЦІЙНА КАРТКА	
Парламенту втілюючи редакцію тексту статтю №1, 05.07.2024	
Видаючи акт:	Міністерство освіти і науки України
Вид акта:	Наказ
Дата прийняття та номер акта:	Від 05.03.2024 № 284
Назва акта:	Про затвердження Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2024 році
Статус:	Чинний
Номер (дата державної реєстрації в Мінюсти):	Від 14.03.2024 № 279/1724
Суб'єктування:	Офіційний вісник України, 26.03.2024, № 29, ст. 1903
Ключові слова:	
Міністерський департамент:	
Крилато:	
Реєстраційний код акта:	1238082024
Дата внесення до Реєстру:	26.03.2024
Акти, на які посилається цей акт:	
Акти, які посилаються на цей акт:	
Акти, які замінюють цей акт:	
Акти, які замінює цей акт:	Міністерство освіти і науки України Наказ від 15.03.2024 № 106 Міністерство освіти і науки України Наказ від 16.03.2024 № 800 Міністерство освіти і науки України Наказ від 03.08.2024 № 704 Міністерство освіти і науки України Наказ від 24.08.2024 № 809 Міністерство освіти і науки України Наказ від 05.07.2024 № 959

У цьому ж стилі, з порушенням засадничих основ було введено заборону на прийом на денну контрактну форму навчання, як і накладення мораторію на переведення та поновлення здобувачів освіти до 1 січня 2025 р. При тому у самих Правилах прийому було зазначено різні форми фінансування.

[\[закон о розлучі її виключено на підставі наказу міністерства освіти і науки сув. / 24. вил. 03.06.2024\]](#)

III. Джерела фінансування здобуття вищої освіти

1. Фінансування підготовки здобувачів вищої освіти здійснюється:

за рахунок видатків державного бюджету у державних та приватних закладах вищої освіти (державне замовлення) та за рахунок видатків місцевих бюджетів у державних та комунальних закладах вищої освіти (регіональне замовлення);

за кошти фізичних та/або юридичних осіб (на умовах договору, зокрема за кошти грантів, які отримав заклад вищої освіти на проведення наукових досліджень, за якими передбачається підготовка здобувачів вищої освіти ступеня **доктора філософії**);

²⁹ Конституція України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%B7%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%BD#w1_2

Наказ МОН № 910 від 24.06.2024 «Про деякі особливості набуття та поновлення статусу здобувача вищої освіти у 2024 році» обмежує права здобувачів щодо вступу, поновлення та переведення на денну контрактну форму підготовки аспірантів і надає можливість лише з числа осіб, визначених частинами першою, третьою, п'ятою, шостою статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» за умови підтвердження відповідного права засобами Порталу Дія або шляхом електронної інформаційної взаємодії між Єдиним державним реєстром призовників, військовозобов'язаних та резервістів та ЄДЕБО.

Окремого аналізу потребує інформаційна кампанія, яку розгорнуло міністерство освіти, неодноразово безпелаяційно звинувачуючи всіх абітурієнтів третього рівня освіти в «ухилянстві». Інформаційна кампанія була насичена елементами пресингу, недобросовісного трактування статистики, емоційно-виснажливою. А також проводилися різного роду обмежуючі, утверджуючі, посилюючі... заходи, зміни, накази, листи, вебінари, наради, інструкції щодо неприпустимості такої кількості абітурієнтів.

Не сприяла конструктивності вступної компанії і оголошена трета хвиля складання ЄВІ. Це при тому, що на сайті УЦОЯО вказано, що «із 24 червня до 02 липня понад 245 тисяч зареєстрованих учасників мали змогу пройти єдиний вступний іспит (ЄВІ), результати якого потрібні для вступу на будь-які магістерські програми, а також в аспірантуру»³⁰, у той час як заступник міністра у червні говорив про неприпустимість такої ситуації, що «цього року претендентів в аспірантуру буде приблизно 140 тисяч, тоді як зазвичай їх 4.5–5 тисяч... і 100 тисяч до магістратури» і ці цифри, на його думку «говорять про те, що в системі вищої освіти є над чим працювати»³¹.

Цю сесію було організовано для вступників, які не реєструвалися для участі в основній чи додатковій сесії ЄВІ або зареєструвалися, але не взяли в ній участі. Також повторно можуть скласти цей іспит ті, хто бажає покращити свої результати й скористатися шансом на вступ до магістратури / аспірантури у 2024 році.

Таким чином, проведене вступна компанія 2024 року щодо набору аспірантів свідчить про порушення ряду гарантованих

³⁰ ЄВІ-2024: результати всіх змін основної сесії вже в кабінетах вступників. <https://testportal.gov.ua/yevi-2024-rezultaty-vsikh-zmin-osnovnoyi-sesiyi-vzhe-v-kabinetah-vstupnyukiv/>

³¹ Вступ до аспірантури: як змінилися правила та чому саме зараз. <https://mind.ua/publications/20275430-vstup-do-aspiranturi-yak-zminilisya-pravila-ta-chomu-same-zaraz>

конституцією прав, при тому МОН необґрунтовано використовується норми закону воєнного стану, що викликає занепокоєння з точки зору правових засад, а також результати цього вступу можуть мати негативні наслідки у наступні роки.

2. Формалізовані вимоги щодо підготовки наукових досліджень у країнах східної Європи

Сучасний розвиток науки сьогодні важко уявити без формалізованого підходу, адже написання дисертаційних робіт завжди супроводжується певними вимогами. Попри те, що більшість сфер економічного, культурного, суспільно-політичного буття в Європі проходить певну уніфікацію з метою вироблення єдиних підходів та стандартів, однак і до сьогодні майже кожна європейська країна питання наукових досліджень перше за все регулює власним, внутрішнім законодавством.

Так, зокрема, найближча територіально і ментально європейська країна Польща, у 2020 році провела реформи у галузі підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів і має цілий ряд нормативних документів які врегульовують питання щодо присудження наукового ступеня та вимог до наукових робіт. Так, надаючи значну автономію своїм університетам у цьому питанні, однак правовою основою є Закон про вищу освіту і науку від 20 липня 2018 року, стаття 187.1. якого регламентує, що «у докторській дисертації: 1. викладаються загальнотеоретичні знання кандидата з дисципліни або дисциплін та вміння самостійно проводити наукову або художню роботу. 2. Предметом докторської дисертації є оригінальне розв'язання наукової проблеми, оригінальне рішення в галузі застосування результатів власних наукових досліджень в економічній чи соціальній сфері або оригінальне мистецьке досягнення. 3. Докторська дисертація може бути письмовою роботою, що включає наукову монографію, збірник опублікованих і тематично пов'язаних наукових статей, проектний, конструкторський, технологічний, виконавчий або художній твір, а також самостійну і відокремлену частину колективного твору. 4. До докторської дисертації додається автореферат англійською мовою, а до докторської дисертації, підготовленої іноземною мовою, додається автореферат польською мовою. Якщо докторська дисертація не є письмовою працею, то додається опис польською та англійською мовами»³². У авторефераті, про який йдеться в пункті 4

³² Komunikaty, komunikat-nr-19-2020-w-sprawie-skladania-rozpraw-doktorskich. <https://www.rdn.gov.pl/komunikaty,komunikat-nr-192020-w-sprawie-skladania-rozpraw-doktorskich.html>

статті 187.1, має бути представлена дисертація повністю, тобто всі її елементи – вступ, гіпотези, цілі, матеріали та методи, результати, висновки.

Ще одним нормативним документом який регулює процедуру присудження наукового звання є Положення Міністра науки та вищої освіти від 19 січня 2018 року про детальний порядок та умови проведення заходів у процедурі присудження докторантури, у процедурі габілітації та в порядку присвоєння звання професора. Юридичне визначення поняття наукова стаття та наукова монографія міститься в § 9 і § 10 Положення Міністра науки і вищої освіти від 22 лютого 2019 року про оцінювання якості наукової діяльності³³.

Водночас слід наголосити, що формальні вимоги до дисертації та її прийняття до захисту належить до компетенції суб'єктів докторантур. Визначивши на загальнодержавному рівні структуру докторської дисертації, обсяг дисертаційних робіт відносить до внутрішньої діяльності самих наукових установ чи освітніх закладів які мають докторантуру³⁴.

Цікавим є нормування даної сфери у Литві, адже ця країна, як і Україна була в радянській системі освіти. Основою всіх норм у цій сфері є постанова Уряду Литовської Республіки № 897 від 11 липня 2001 року «Про затвердження Положення про докторську дисертацію» та Положення «Про докторантуру в університетах». Загалом у Литві є два типи робіт які можуть подаватися до захисту – дисертація на основі цілісного видання та на основі публікацій. До кожного з них виписуються чіткі вимоги. Докторанти, порадившись з керівниками, при складанні плану роботи вказують, який тип дисертації вони будуть готувати і подавати на захист. Докторські комісії наукових напрямів під час першої атестації докторанта оцінюють тип дисертації, передбачений робочим планом і планом підготовки і публікації наукових статей. Під час наступних атестацій докторські комісії наукових напрямів оцінюють виконання етапів, передбачених робочим планом підготовки дисертації на основі комплексу наукових статей. Якщо в середині третього курсу докторант не досяг результатів, необхідних для підготовки дисертації на основі збірника наукових статей, докторська комісія має право доручити докторанту підготувати докторську дисертацію як цілісне видання. Така процедура унормовується внутрішніми

³³ Komunikaty, komunikat-nr-19-2020-w-sprawie-skladania-rozpraw-doktorskich. <https://www.rdn.gov.pl/komunikaty,komunikat-nr-192020-w-sprawie-skladania-rozpraw-doktorskich.html>

³⁴ Wymagania dotyczące przygotowania rozprawy doktorskiej_13.07.2020.pdf (up.poznan.pl)

наказами установи в якій докторант навчається. Докторська дисертація, як цілісне видання, пишеться мовою, затвердженою докторською комісією наукового спрямування.

Рекомендований обсяг дисертації як цілісного видання – 4-10 авторських аркуші (один авторський аркуші складається з 40 000 знаків, включаючи пробіли). Дисертація на основі сукупності наукових статей пишеться мовою, затвердженою докторською комісією наукового спрямування. Дисертація на основі сукупності наукових статей (у галузях соціальних, фізичних і технічних наук) повинна складатися не менше ніж з 1 рецензії на обсяг авторського аркуша, анотації (написаної мовою, відмінною від підготовленої рецензії) та копій наукових публікацій дисертації за темою дисертації. Найбільш важливі результати досліджень повинні бути опубліковані дисертацією не менше ніж в чотирьох статтях, логічно пов'язаних з темою дисертації (хоча б одна з яких дисертація є першим співавтором), надруковані в міжнародних наукових журналах з коефіцієнтом цитування в Clarivate Analytics Web of Science (в областях соціальних, фізичних і технологічних наук) або в базі даних Scopus (в області соціальних наук, якщо це передбачено положеннями про докторантуру), і входження в квартиль Q1 або Q2³⁵.

Чехія на відміну від Польщі та Литви, досить чітко визначає обсяги та вимоги до дисертаційних робіт. Так, дисертація повинна бути більш розгорнутою і науково цінною. Як правило, вона є результатом вирішення конкретної науково-дослідної задачі. Стандартний обсяг дисертації зазвичай становить не менше 120 стандартних сторінок (без додатків) і не повинна перевищувати 250 стандартних сторінок. У дисертації здобувач представляє результати своєї роботи, створеної під час навчання за докторською програмою. Науковий керівник разом із завідувачем визначеного підрозділу несуть відповідальність за забезпечення студента умовами, необхідними для виконання вимог докторської програми. Докторська дисертація повинна містити оригінальні результати, вже опубліковані або прийняті до публікації. Детальні вимоги до опублікування результатів та обсягу дисертації встановлюються докторською радою

Дисертацією може визнаватися також сукупність вже опублікованих або прийнятих робіт на задану тему. Дисертація написана мовою, на якій реалізується докторська програма, або мовою, визначеною для цього в специфікації докторської програми. У докторській програмі, що реалізується чеською мовою, факультет може передбачити можливість подання дисертації словацькою

³⁵ Reikalavimai-disertacijai. <https://view.officeapps.live.com>

мовою. Дисертація завжди може бути подана англійською мовою, якщо це прямо не заборонено специфікацією програми. За погодженням з докторською колегією дисертація може бути подана і іншою мовою³⁶.

Докторська дисертація завжди подається в електронному вигляді. Якщо так визначає докторська колегія, дисертація подається і в друкованому примірнику. У Чехії, вся процедура та вимоги до дисертації нормуються рішенням докторських рад які діють у навчальних закладах. Основною вимогою, є те, що вони всі мають бути опубліковані оприлюднені. Заклад вищої освіти публікує докторські роботи, за якими відбувся захист, включаючи відгуки опонентів та запис про хід і результат захисту, через базу даних кваліфікаційних робіт, що підпорядковуються вищого закладу освіти. Спосіб публікації визначається внутрішнім положенням про вищий навчальний заклад. Університет не публікує дисертацію, якщо вона вже була опублікована іншим способом.

Докторські дисертації, що подаються здобувачем на захист, також повинні бути доступні для загального огляду в місці, визначеному внутрішнім розпорядженням закладу вищої освіти, не пізніше ніж за п'ять робочих днів до захисту, або, якщо це не зазначено, на робочому місці закладу вищої освіти, де має відбутися захист дисертації. Будь-хто може зробити виписки, копії або копії опублікованого твору за власний рахунок.

Подаючи дисертацію, автор дає згоду на публікацію своєї роботи відповідно до цього Закону, незалежно від результату захисту. Вищий навчальний заклад може відкласти публікацію дисертації, але не більше ніж на три роки. Відомості про відтермінування опублікування разом з обґрунтуванням повинні бути опубліковані там же, де публікуються роботи. Заклад вищої освіти без невинного зволікання після захисту докторської дисертації, яка підлягає відтермінуванню опублікування відповідно до першого речення, надсилає до Міністерства на зберігання один примірник дисертації³⁷.

Таким чином, наведені практики країн ЄС свідчать, про різні підходи у формалізованому процесі захисту наукових досліджень та вимог до дисертаційної роботи. Якщо мову вести про інтеграцію української вищої школи у загальноосвітнє співтовариство, то тут слід теж чіткіше формулювати поняття, оскільки як видно з дій МОН за основу реформованою структури управління діяльності вищих

³⁶ Wymagania dotyczące przygotowania rozprawy doktorskiej_13.07.2020.pdf (up.poznan.pl)

³⁷ Disertační práce. <https://www.podklady24.cz/>

навчальних закладі взято модель США, однак нормативний і понятійний апарат базується на рішеннях освітніх структур Європи, таким чином ми можемо говорити не про євроінтеграцію, а про євроатлантичну інтеграцію.

3. Етапи трансформації науково-освітньої сфери в Україні

Трансформація наукової та освітньої системи України в період реформ починаючи з 1990-х років неминуче викликала зміни в системі підготовки наукових кадрів. У 1992 році було створено Вищу атестаційну комісію України (ВАК України) – центральний орган виконавчої влади, підвідомчий Кабінету Міністрів України. ВАК України займався атестацією наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, взявши за основу радянську модель спеціалізованих вчених рад, систему кодування і назв наукових спеціальностей, за якими захищаються дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук і доктора наук.

У 2010 році ВАК України було ліквідовано, а її функції покладено на Атестаційну колегію Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (до 2013 року), а в подальшому – на Міністерство освіти і науки України (з 2013 до цього часу). З 2022 року атестацією докторів філософії передано до НАЗЯВО.

У своїх попередніх дослідженнях ми вже виокремили чотири етапи становлення системи підготовки фахівців вищої кваліфікації: перший етап 1991-1999; другий 1999-2016; 2016-2022; 2022– по даний час³⁸.

Перший – 1991–1999 рр. коли – молода держава, яка відірвалась від центру, потребувала власні ресурси, і стала докладати до цього зусилля. При тому держава мало докладала зусиль для фінансування науки (виділення державних місць були мізерними, а про контракт ніхто навіть не задумувався). При тій мізерній кількості здобувачів наукового ступеня була висока якість. Також бюрократичні обмеження зводились до порядку зарахування і навчання аспірантів, та правил проведення захистів здобувача наукового ступеня.

Другий етап 1999–2015 рр. – ринок фактично заповнений, незважаючи на високий рівень показників прийому аспірантів та збільшення кількості державних місць (тут має сприйматися як негативне явище), я б навіть сказала початок періоду стагнації. З'являються абсолютно комерційні проекти. Поява напівлегальних фірм по підготовці дисертаційних досліджень, які починають діяти на регулярній основ.

³⁸ Кушпетюк О., Філіпович М. Трансформація парадигми в системі підготовки наукових кадрів України. Реформи вищої освіти в Україні: виклики, стан та перспективи : Колективна монографія. Рига, Латвія : Видавництво «Балтія», 2023. 416 с. : іл. С. 38.

Третій етап 2016–2022 рр. – на фоні спаду наборів намагання оздоровити систему. Однак процес оздоровлення перетворився на бюрократичний марафонний забіг, який почав формувати нову економічну сферу. Зокрема, етап акредитації освітньо-наукової програми на третьому рівні освіти передбачає посилення на майже 60 нормативних документів.

Четвертий етап 2022 – період повномасштабного вторгнення призвів до масового заповнення ліцензійних обсягів, руйнація інфраструктури та іміджу науковця, зміна пріоритетів наукових досліджень, появи взаємовиключаючих нормативних документів. Зокрема, не зрозумілим є прийняті рішення, що до здобувачів наукового ступеня доктора філософії про обов'язковість захистів в межах строку навчання, та ігнорування постанови про відтермінування строків на період воєнного стану. У період реформ сформувалася багаторівнева система внутрішнього забезпечення якості освіти.

Ще однією причиною погіршення ситуації у сфері підготовки наукових кадрів є зміни від 19 травня 2023 р., що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів³⁹. Зокрема, внаслідок зміни п. 19 відбулося, погіршення умов праці наукового керівника аспіранта, оскільки знято 50 годин оплати за керівництво, яке передбачалося раніше на здійснення наукового керівництва роботою над дисертацією одного аспіранта (ад'юнкта, здобувача ступеня доктора філософії). Така оплата встановлюється закладом в якому працює науковий керівник.

Можна прогнозувати, що кількість науково-педагогічних працівників, які б хотіла здійснювати підготовку наукових кадрів, при такій ситуації буде катастрофічно зменшуватися, що у свою чергу призведе до голоду на наукові кадри.

У той же час згідно з новими вимогами роль наукового керівника під час написання дисертаційної роботи і підготовки наукового та науковопедагогічного працівника значно зросла. Зокрема, неодноразово наголошується у нормативних документах про персональну відповідальність наукового керівника щодо якості дисертаційної роботи аспіранта. Зважаючи на це, аспіранти підходять досить виважено до обрання наукового керівника.

Слід зазначити, що у межах чинного законодавства сьогодні є два підходи у формуванні стосунків між науковим керівником та аспірантом. Перший полягає у тому, що науковий керівник обирає і

³⁹ Постанова Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів № 502 від 19 травня 2023 р.,

рекомендує до зарахування претендентів в аспірантуру, створюючи свою наукову школу. Згідно з другим підходом потенційний аспірант сам обирає собі наукову програму і в межах цієї наукової програми обирає наукового керівника з групи забезпечення та подає документи для вступу у докторську школу. Перший варіант більш притаманний для системи підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів яка діяла до 2016 р. Імплементатії другого варіанту вбачається у нинішніх реформаторських потугах.

Однак чи через значну заангажованість наукової спільноти, чи через нездатність реформаторів швидко і якісно провести зміни даний варіант досить кволо приживається у науковому середовищі. Значним поштовхом до розвитку другого варіанту стає акредитація освітньо-наукових програм, де чітко стоїть вимога про акредитацію не спеціальності, а програм, таким чином передбачається, що в межах спеціальності можуть існувати кілька наукових програм, тобто докторських шкіл зі своєю специфікою та колом інтересів. Не менш впливовим фактором є й те, що значна частина молодих науковців отримує освіту за європейськими стандартами, завдяки яким саме і продукується система ідей докторських шкіл.

Вбачається, що ці явища стануть каталізаторами процесу утвердження докторських шкіл. У будь-якому разі аспіранти цілком відповідально підходять до вибору потенційного наукового керівника свого дисертаційного дослідження, про що свідчать і дані опитування щодо задоволення аспірантами компетентністю наукових керівників. Більшість абсолютно задоволена компетентністю своїх керівників, причому абсолютно відсутні такі, що не задоволені, і лише не значна частина аспірантів вагаються⁴⁰.

Окрім фінансового питання, щодо наукових керівників занепокоєння викликає і те, що зазначені зміни обмежили коло наукових керівників штатними працівниками закладами вищої освіти чи наукових установ⁴¹.

Зі вступом Порядку підготовки докторів філософії у 2016 році виникла проблема і управлінського характеру, а саме підпорядкування аспіранта, відділу аспірантури, наукових

⁴⁰ Filipovych M., Fedosov S. Actuality of scientific research of young scientists (on materials of the Lesya Ukrainka Volyn National University). Third education level: quality control over scientific-professional training of a PhD: individual issues : Collective monograph / edited by Myroslava Filipovych. Riga, Latvia : Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2021. 227 p. С. 23-85. С. 33.

⁴¹ Кушпетюк О., Філіпович М. Трансформація парадигми в системі підготовки наукових кадрів України. Реформи вищої освіти в Україні: виклики, стан та перспективи : Колективна монографія. Рига, Латвія : Видавництво «Балтія», 2023. 416 с. : іл. С. 25. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-360-6-2>

керівників проректору з науки, а чи проректору з навчальної роботи. Логічно думати, що оскільки вітчизняним законодавством в основу покладено освітню складову, то такі категорії як аспірант, відділ аспірантури та науковий керівник мають перейти у підпорядкування проректору з навчальної роботи, адже це вже не підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів, а надання освітніх послуг здобувачам третього рівня освіти⁴².

На нашу думку, враховуючи досвід європейських країн і нинішні реалії пов'язані з військовими діями на території держави, доцільно було б запровадити форму підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів через аспірантуру лише денно з опорою на наукову складову, а не освітню. Кожен аспірант має отримувати стипендію. Місця можуть бути державні, виділені міністерством для потреб ринку, університетські – для забезпечення власними кадрами, і бізнесу – для розробки їхніх проєктів, або підтримки наукових кадрів

Таким чином, можемо констатувати, що в Україні в наслідок проведених змін сфера підготовки науковців перетворилася у сферу отримання вищої, третього рівня, освіти. А отже, науковими ступенями на даний час залишаються кандидати та доктори наук. Зміни, які вносяться не сприяють розвитку наукової сфери, обмежуючи її академічними та формалізованими рамками⁴³.

Висновки. Таким чином, враховуючи вище викладене і наявну світову кризу у науковій та освітній сфері, Україна, з метою збереження власного інтелектуального потенціалу має опиратися на власний історичний досвід, адже те, що сьогодні світ має, він має завдяки цивілізаційному поступу який здійснювався впродовж століть, з урахуванням національного менталітету – ми останні століття виховувалися між західної і східною культурою та реальністю сьогодення, яка абсолютно далека від того, що є в США чи ЄС і, врешті решт перестати боятись і соромитися власного продукту (культурного, економічного, наукового).

⁴² Кушпетюк О., Філіпович М. Трансформація парадигми в системі підготовки наукових кадрів України. Реформи вищої освіти в Україні: виклики, стан та перспективи : Колективна монографія. Рига, Латвія : Видавництво «Балтія», 2023. 416 с. : іл. С. 25.

⁴³ Філіпович М. Підготовка наукових кадрів: колізії і реалії. Третій рівень освіти в Україні: становлення та тенденції: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 17–19 листопада 2023 р., с. Світязь Шацького району Волинської області. – Львів–Торунь : Liha-Pres, 2023. 260 с. С. 129.